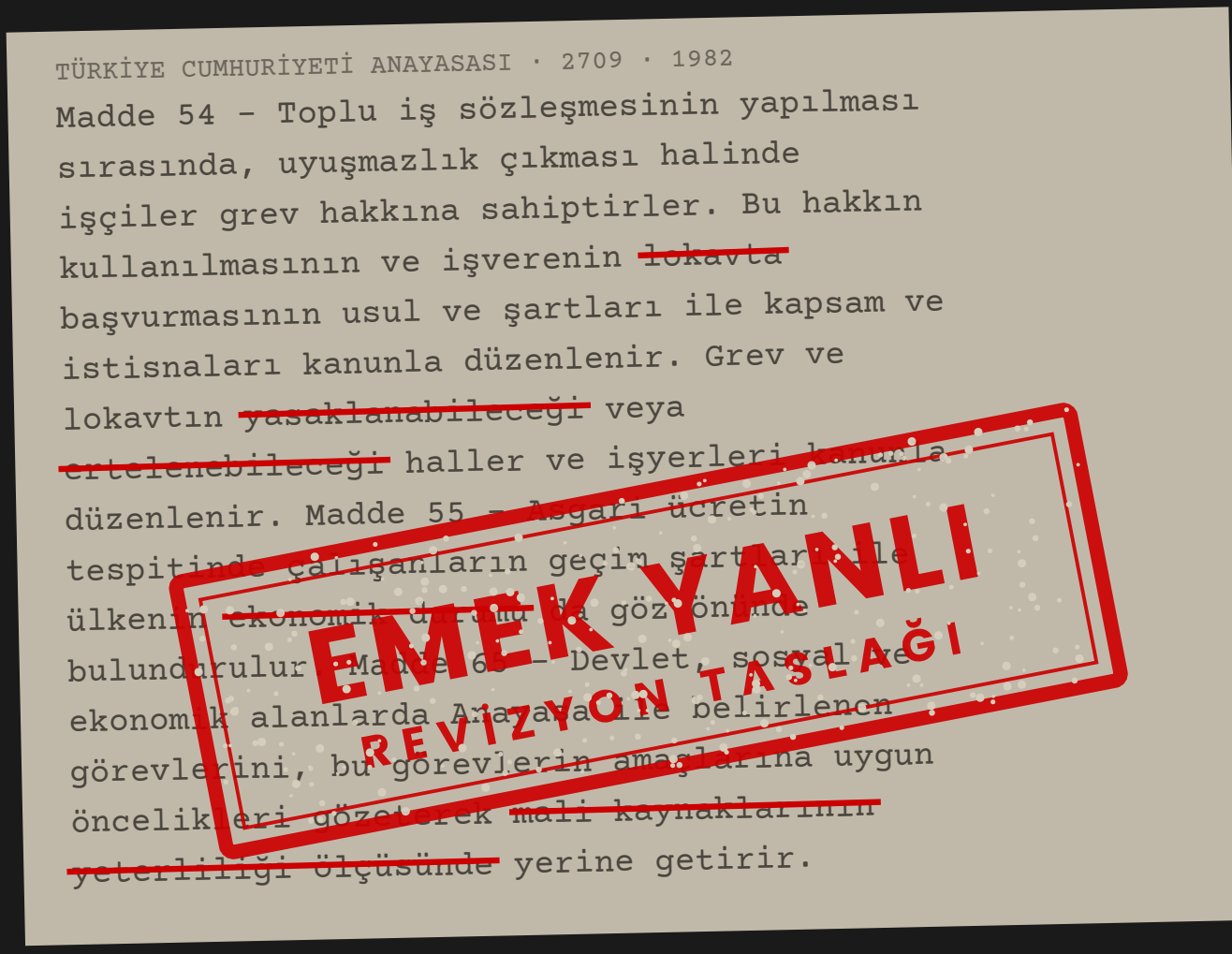
EMEK ANAYASASI DOSYASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

Emek Yanlı Revizyon Taslağı

2709 Sayılı Anayasanın Madde Madde Yeniden Düzenlenmesi

Kaldırılanlar · Değişenler · Yeni Maddeler · Gerekçeler

Bilgi Müşterekleri

v1.0.4 · CC BY-SA 4.0

İçindekiler

ÖNCE KISACA 3
BAŞLANGIÇ [Değişik] 5
BİRİNCİ KISIM — GENEL ESASLAR 7
İKİNCİ KISIM — TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER 10
BİRİNCİ BÖLÜM — GENEL HÜKÜMLER 10
İKİNCİ BÖLÜM — KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ 11
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER 17
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER 27
ÜÇÜNCÜ KISIM VE SONRASI — EMEĞİ DOĞRUDAN İLGİLENDİREN MADDELER 29
GEÇİCİ MADDELER [Yeni] 33
KAPANIŞ: BU TASLAK NE İŞE YARAR? 34
KAYNAKLAR VE YAYIN NOTU 35

ÖNCE KISACA

Bu taslak, yürürlükteki 18 Ekim 1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı alır ve onu, Emek Anayasası'nda savunduğumuz ilkeler doğrultusunda madde madde yeniden yazar. Amaç yeni bir metin icat etmek değil, var olan metnin içinden geçerek 12 Eylül'ün emek rejimini söküp atmaktır.

Yöntemimiz şöyle:

- **Esas metin:** 2709 sayılı Anayasa, 1995, 2001, 2004, 2010 ve 2017 değişiklikleriyle birlikte.
- **Kapsam:** Başlangıç, Birinci Kısım (Genel Esaslar) ve İkinci Kısım (Temel Haklar ve Ödevler) baştan sona işlendi. Üçüncü Kısım ve sonrasından (devletin temel organları, ekonomik hükümler, değişiklik usulü) yalnızca emeği doğrudan ilgilendiren maddeler ele alındı. Hükumet sistemi, seçim sistemi ve yargı örgütlenmesi gibi konular bu taslağın konusu değildir; bunlar ayrı bir tartışmanın konusudur.
- **Değiştirilemez hükümler:** 1, 2 ve 3. maddeler olduğu gibi korundu. Emeğin önceliği, bu maddelere dokunmadan 5. maddeye ve yeni eklenen 5/A maddesine yazıldı.
- **İşaretler:**
  - **[Aynen]** — 1982 metni olduğu gibi korunmuştur.
  - **[Değişik]** — madde yeniden yazılmıştır; altında neyin neden değiştiği kısaca belirtilir.
  - **[Yeni]** — 1982 metninde olmayan, yeni eklenen maddedir (madde numarası "/A" ile verilir, böylece mevcut numaralandırma bozulmaz).
  - **[Kaldırıldı]** — 1982 metnindeki hüküm çıkarılmıştır.
- **Gerekçe:** Her değişikliğin altında, karşılık gelen Emek Anayasası maddesi gösterilir.

Bir bakışta en önemli on değişiklik

1982 Anayasası	Emek yanlı revizyon
Sosyal ve ekonomik haklar "mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde" (md. 65)	Bu kayıt kaldırıldı; sosyal haklar bütçe gerekçesiyle ertelenemez
Grev yalnızca toplu sözleşme uyuşmazlığında; yasaklanabilir ve ertelenebilir (md. 54)	Grev ertelenemez, yasaklanamaz; dayanışma, genel ve siyasi grev hak kapsamında
Lokavt anayasal hak (md. 54)	Lokavt yasak; grev kırıcılık suç
Asgari ücrette "ülkenin ekonomik durumu" gözetilir (md. 55)	Asgari ücret aile geçim maliyetinin altına inemez, vergi dışıdır
Çalışma "hak ve ödev" (md. 49)	Çalışma bir haktır; tam istihdam ve işsizlik güvencesi devletin yükümlülüğüdür
Sendika hakkı geniş sebeplerle sınırlanabilir (md. 51)	Barajsız, bildirimsiz, bağımsız sendika; kamu görevlilerine eşit hak
Kamu görevlilerinin uyuşmazlığı Hakem Kurulunca kesin olarak çözülür (md. 53)	Kamu emekçilerine grev hakkı; zorunlu tahkim kaldırıldı

1982 Anayasası	Emek yanlı revizyon
İş sağlığı ve güvenliği tek cümle (“gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz”, md. 50)	Ayrı bir madde (md. 50/A): önlem hiyerarşisi, bağımsız uzman, işi durdurma hakkı, cezasızlığa son
Sosyal ve ekonomik haklar Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilir (md. 104)	Bu haklar da kararname ile düzenlenemez
Olağanüstü halde haklar kısmen ya da tamamen durdurulabilir (md. 15)	Çalışma, sendika, grev ve iş güvenliği hakları olağanüstü halde de durdurulamaz

BAŞLANGIÇ [Değişik]

Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve onun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda;

Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ebedi varlığı, refahı, maddi ve manevi mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;

Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı;

Toplumsal zenginliğin kaynağının emek olduğu; emeğin bir meta olmadığı; ülkenin bütün zenginliğini tarlada, madende, fabrikada, şantiyede, büroda, ekran başında, okulda, hastanede ve evde çalışarak üretenlerin, bu zenginlik üzerinde söz ve pay sahibi olduğu;

Sosyal devletin, insanın insan tarafından sömürülmesine, yoksulluğa ve işsizliğe karşı emekçiyi korumakla ve insanca yaşamın maddi koşullarını herkes için sağlamakla yükümlü olduğu; sosyal hakların, kişi hakları ve siyasi haklardan daha az bağlayıcı sayılamayacağı;

Çalışma yaşamında yitirilen her hayatın bir kader değil, önlenebilir bir ihmal olduğu ve hiçbir kar hesabının insan yaşamının önüne geçemeyeceği;

Her Türk vatandaşının **ve bu ülkede yaşayıp çalışan herkesin** bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;

Topluca Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve "Yurtta sulh, cihanda sulh" arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;

FİKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılmak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.

> **Değişiklik:** Başlangıç'ın mevcut paragrafları olduğu gibi korundu. Kalın yazılı üç paragraf eklendi: emeğin toplumsal zenginliğin kaynağı olduğu, sosyal hakların kişi ve siyasi haklarla eşit bağlayıcılıkta olduğu ve iş cinayetlerinin kader olmadığı. Onurlu hayat hakkının öznesine "bu ülkede yaşayıp çalışan herkes" eklendi. Başlangıç'ın kimlik ve ideolojiye ilişkin diğer paragrafları ayrı bir tartışmanın konusudur ve bu taslağın kapsamı dışında bırakıldı. *(Emek Anayasası: Başlangıç, md. 1, 3, 7.)*

BİRİNCİ KISIM — GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli

Madde 1 [Aynen] – Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2 [Aynen] – Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti

Madde 3 [Aynen] – Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı "İstiklal Marşı"dır.

Başkenti Ankara'dır.

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

Madde 4 [Değişik] – Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

Anayasanın İkinci Kısmının Üçüncü Bölümünde yer alan sosyal ve ekonomik haklar, daraltılacak biçimde değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez; bu haklar ancak genişletilebilir.

> **Değişiklik:** İkinci fıkra eklendi. Sosyal devlet ilkesi zaten değiştirilemez maddeler arasındadır (md. 2); bu fıkra, o ilkenin somut içeriği olan emek haklarının da geriye götürülemeyeceğini güvenceye alır. *(Emek Anayasası: md. 4, 80.)*

V. Devletin temel amaç ve görevleri

Madde 5 [Değişik] – Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaktır.

Devlet; tam istihdamı sağlamak, işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmak, gelir ve servet eşitsizliğini gidermek, çalışma yaşamında insanın yaşamını ve sağlığını korumak ve emeğin ürettiği zenginliğin emekçilere adil biçimde dönmesini sağlamakla yükümlüdür.

> **Değişiklik:** Birinci fıkradaki "kaldırmaya ... hazırlamaya çalışmaktır" ifadesi, "kaldırmak ... hazırlamaktır" biçiminde, yani bir çaba değil bir yükümlülük olarak yeniden yazıldı. İkinci fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 1, 6, 7, 25.)*

V/A. Emeğin önceliği

Madde 5/A [Yeni] – Toplumsal zenginliğin kaynağı insan emeğidir. Emek meta değildir; emekçinin bedeni, zamanı, aklı ve onuru alınıp satılamaz.

Hiçbir mülkiyet hakkı ve sözleşme serbestisi, emeğin bu Anayasada tanınan temel haklarının önüne geçemez.

Bu Anayasanın, kanunların ve sözleşmelerin yorumunda kuşku halinde emekçi lehine olan yorum esas alınır.

> **Gerekçe:** 1982 Anayasası mülkiyeti (md. 35) ve sözleşme hürriyetini (md. 48) tanır, ama emeğin önceliğini hiçbir yerde söylemez. *(Emek Anayasası: md. 1, 5.)*

VI. Egemenlik

Madde 6 [Aynen] – Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

VII. Yasama yetkisi

Madde 7 [Aynen] – Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

Madde 8 [Aynen] – Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

Madde 9 [Aynen] – Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.

X. Kanun önünde eşitlik

Madde 10 [Değişik] – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep, engellilik, yaş, sağlık durumu, uyruk, **sosyal sınıf, ekonomik durum, istihdam biçimi** ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Aynı iş yerinde aynı ya da eşdeğer işi yapan emekçiler arasında, sözleşme türü, istihdam aracısı ya da alt işveren ilişkisi nedeniyle hak ve ücret farkı yaratılamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

> **Değişiklik:** Ayrımcılık sebeplerine sosyal sınıf, ekonomik durum, istihdam biçimi, engellilik, yaş, sağlık durumu, uyruk ve cinsel yönelim eklendi. "Özürlü" ifadesi "engelli" olarak güncellendi. Taşeron ve kiralık işçilik yoluyla yaratılan eşitsizliği yasaklayan fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 23, 31, 69.)*

XI. Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

Madde 11 [Değişik] – Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Anayasada tanınan sosyal ve ekonomik haklar, ayrıca bir kanun çıkarılmasını beklemeksizin doğrudan uygulanır ve özel hukuk kişileri ile işverenler bakımından da bağlayıcıdır.

> **Değişiklik:** Üçüncü fıkra eklendi. Sosyal hakların "devlete yönelik program hükümleri" sayılıp yargı önünde ileri sürülememesine son verir ve hakları işverenlere karşı da bağlayıcı kılar. *(Emek Anayasası: md. 75, 79.)*

İKİNCİ KISIM — TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM — GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

Madde 12 [Aynen] – Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 13 [Değişik] – Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Sosyal ve ekonomik haklar; mali kaynak yetersizliği, ekonomik istikrar, rekabet gücü, yatırım ortamı ya da kamu maliyesinin gerekleri gerekçesiyle sınırlanamaz, ertelenemez ve özüne dokunulacak biçimde daraltılamaz.

> **Değişiklik:** İkinci fıkra eklendi. Sosyal hakları sınırlamak için en sık kullanılan ekonomik gerekçeleri açıkça yasaklar. *(Emek Anayasası: md. 3.)*

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması

Madde 14 [Aynen] – Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

Madde 15 [Değişik] – Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da; sendika kurma ve sendikal faaliyette bulunma, toplu sözleşme ve grev hakkı, ücretin korunması, iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik ve sağlık hakkı durdurulamaz ve daraltılamaz. Kamu görevlileri yargı kararı olmaksızın ve savunma hakkı tanınmaksızın kararname ya da idari işlemle kamu görevinden çıkarılamaz. Olağanüstü dönemlerin ekonomik yükü öncelikle sermaye ve yüksek gelir gruplarına yüklenir.

> **Değişiklik:** 2017'de kaldırılan sıkıyönetim ibaresi metinden çıkarıldı. Üçüncü fıkra eklendi: Olağanüstü hallerde emek haklarının askıya alınmasını ve kamu emekçilerinin kararnameyle ihraç edilmesini yasaklar. *(Emek Anayasası: md. 76.)*

V. Yabancıların durumu

Madde 16 [Değişik] – Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Ancak Türkiye'de çalışan yabancılar, yasal statüleri ne olursa olsun, çalışma, ücret, iş sağlığı ve güvenliği, sendika, toplu sözleşme, grev ve sosyal güvenlik hakları bakımından vatandaşlarla eşittir. Hak arama başvurusu, göç idaresine bildirim ya da sınır dışı etme gerekçesi yapılamaz.

> **Değişiklik:** İkinci fıkra eklendi. Göçmen emekçinin ucuz ve susturulmuş iş gücü olarak kullanılmasına son verir. *(Emek Anayasası: md. 52, 66; 1918 RSFSC Anayasası md. 20.)*

İKİNCİ BÖLÜM — KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı

Madde 17 [Değişik] – Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Yaşama hakkı çalışma yaşamında da geçerlidir. Devlet ve işverenler, çalışanların yaşamını ve sağlığını korumakla yükümlüdür; önlenebilir her işçi ölümünde yaşama hakkının ihlali vardır.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

> **Değişiklik:** İkinci fıkra eklendi. Yaşama hakkını iş yerine taşır; iş cinayetlerini bir yaşama hakkı ihlali olarak tanımlar. *(Emek Anayasası: md. 7, 9.)*

II. Zorla çalıştırma yasağı

Madde 18 [Değişik] – Hiç kimse zorla çalıştırılamaz. Angarya yasaktır.

Hükümlü ve tutukluların çalıştırılması ancak gönüllülük esasına dayanır; bu çalışma ücretli ve sigortalıdır ve iş sağlığı ve güvenliği kurallarına tabidir. Afet hallerinde yurttaşlardan istenecek hizmetler kanunla belirlenir, süreli, ücretli ve sigortalıdır.

Borç, belge alıkoyma, barınma ya da konaklamanın işverene bağlanması yoluyla kişinin işini bırakmasının engellenmesi zorla çalıştırmadır. Eğitim, staj, çıraklık ya da gönüllülük adı altında ücretsiz çalıştırma yasaktır.

> **Değişiklik:** 1982 metninin ikinci fıkrasındaki "ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları zorla çalıştırma sayılmaz" istisnası **kaldırıldı**. Hükümlü çalıştırması gönüllülüğe ve sigortaya bağlandı. Modern zorla çalıştırma biçimleri tanımlandı. *(Emek Anayasası: md. 6, 50, 58, 67.)*

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

Madde 19 [Aynen] – *(1982 metni, 2001 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)*

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

Madde 20 [Değişik] – Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de

kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Çalışma ilişkisinde işçinin açık rızası, verilerinin işlenmesi için yeterli hukuki dayanak sayılmaz. İş yerinde çalışanların bedeni, konumu, hareketleri, duyguları, biyometrik verileri ve ekran faaliyetleri izlenemez; iş güvenliği için zorunlu ölçümler ancak çalışan temsilcilerinin onayıyla ve en dar kapsamda yapılabilir. Çalışanları etkileyen otomatik kararların mantığı açıklanır; bu kararlara itiraz hakkı vardır ve son karar bir insan tarafından verilir.

> **Değişiklik:** Dördüncü fıkra eklendi. İşçi ile işveren arasındaki güç eşitsizliği nedeniyle "açık rıza"nın iş yerinde gerçek bir rıza olmadığını tanır; çipli kart, kamera, tuş kaydı ve duygu analizi gibi gözetimi yasaklar; algoritmik yönetime sınır koyar. *(Emek Anayasası: md. 43, 44, 45.)*

B. Konut dokunulmazlığı

Madde 21 [Aynen] – *(1982 metni, 2001 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)*

C. Haberleşme hürriyeti

Madde 22 [Değişik] – Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.

Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

İşverenler, çalışanların kişisel ve sendikal haberleşmesini izleyemez, engelleyemez ve kayda alamaz. İş yerinin iletişim kanalları sendikal haberleşmeye açıktır.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 44, 51.)*

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

Madde 23 [Aynen] – Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hakim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

Madde 24 [Aynen] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

Madde 25 [Aynen] – Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

Madde 26 [Değişik] – Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Ticari sır ya da gizlilik sözleşmesi, çalışanların ve sendikaların çalışma koşullarına, ücretlere, iş sağlığı ve güvenliğine, çevreye ve kamu yararına ilişkin bilgileri açıklamasını engelleyemez. Tehlikeyi, usulsüzlüğü ya da hukuka aykırılığı bildiren çalışan hiçbir yaptırıma uğratılamaz.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.

> **Değişiklik:** Üçüncü fıkra eklendi: iş yerinde ifade özgürlüğü ve ihbarcı koruması. *(Emek Anayasası: md. 18, 53.)*

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

Madde 27 [Aynen] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

Madde 28–32 [Aynen] – *(Basın hürriyeti, süreli ve süresiz yayın hakkı, basın araçlarının korunması, kamu tüzel kişilerinin elindeki kitle haberleşme araçlarından yararlanma ve düzeltme*

ve cevap hakkına ilişkin 1982 hükümleri, 2001 ve 2004 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)

XI. Toplantı hak ve hürriyetleri

A. Dernek kurma hürriyeti

Madde 33 [Aynen] – *(1982 metni, 2001 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur. Sendikalar bakımından 51 inci madde özel hükümdür.)*

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

Madde 34 [Değişik] – Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, **somut ve yakın bir tehlike bulunması halinde**, ölçülü olarak ve kanunla sınırlanabilir.

Devlet ve mahalli idareler, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması için kent meydanlarını, salonları ve kamusal alanları emekçilerin ve örgütlerinin kullanımına açmakla yükümlüdür. 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü ücretli tatildir; bu günde kent meydanları emekçilere kapatılamaz.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

> **Değişiklik:** Sınırlama sebeplerinden "genel ahlak" çıkarıldı; sınırlama somut ve yakın tehlike koşuluna bağlandı. Hakkın maddi araçlarla birlikte tanınması ve 1 Mayıs güvencesi eklendi. *(Emek Anayasası: md. 41, 75; 1918 RSFSC Anayasası md. 15.)*

XII. Mülkiyet hakkı

Madde 35 [Değişik] – Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

Üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkı, emeğin bu Anayasada tanınan temel haklarıyla, çalışanların yaşam ve sağlığıyla ve toplumsal yararla sınırlıdır. Emek geliri, tasarruf ve konut gibi kişisel mülkiyet ile üretim araçlarının mülkiyeti kanunda ayrı esaslara bağlanır.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. Kişisel mülkiyeti koruyup, sermaye mülkiyetinin emek haklarının önüne geçemeyeceğini açıkça söyler. *(Emek Anayasası: md. 1; 1936 SSCB Anayasası md. 10.)*

XIII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

Madde 36 [Değişik] – Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

İş davaları ve iş cinayetlerine ilişkin davalar hızlı ve parasız görülür. Zorunlu arabuluculuk ya da tahkim, çalışanın yargı yoluna başvurma hakkını ortadan kaldıramaz ve onu hak kaybına zorlayamaz. Yaşamını yitiren çalışanların aileleri, sendikalar ve iş sağlığı ve güvenliği örgütleri iş cinayeti davalarına katılma hakkına sahiptir.

> **Değişiklik:** Üçüncü fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 19, 78.)*

B. Kanuni hakim güvencesi

Madde 37 [Aynen] – Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

Madde 38 [Değişik] – *(1982 metninin bütün fıkraları olduğu gibi korunmuş, sona aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, iş cinayetleri ve çevre suçları bakımından tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun kanunla düzenlenmesine engel değildir. İş cinayetlerinde zaman aşımı işlemez; bu davalarda cezanın ertelenmesi, paraya çevrilmesi ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması uygulanmaz.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. Şirketlerin cezai sorumluluğunun önündeki anayasal engeli kaldırır ve iş cinayetlerinde cezasızlık mekanizmalarını kapatır. *(Emek Anayasası: md. 9.)*

XIV. İspat hakkı

Madde 39 [Aynen] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

Madde 40 [Aynen] – *(1982 metni, 2001 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması, çocuk hakları ve bakım emeği

Madde 41 [Değişik] – Aile, toplumun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.

Çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımı toplumsal bir sorumluluktur ve yalnızca kadınların omzuna bırakılamaz. Devlet, her mahallede ve iş yerlerinde parasız kreş, gündüz bakımevi ve evde bakım hizmetlerini kamusal olarak sağlar. Ücretli doğum ve ebeveyn izni her iki ebeveynin eşit hakkıdır. Evde karşılıksız yapılan bakım emeği, sosyal güvenlik bakımından çalışma sayılır.

> **Değişiklik:** Kenar başlığına "bakım emeği" eklendi. Birinci fıkradaki "Türk toplumunun temelidir" ifadesi, hükmün bu ülkede yaşayan bütün aileleri kapsaması için "toplumun temelidir" olarak sadeleştirildi. Son fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 2, 62; 1918 RSFSC Anayasası md. 64; 1936 SSCB Anayasası md. 122.)*

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Madde 42 [Değişik] – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Okul öncesinden yükseköğretime kadar eğitim, Devlet okullarında parasız, bilimsel ve laiktir. İlköğretim ve ortaöğretim kız ve erkek bütün çocuklar için zorunludur.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, yükseköğretim öğrencilerine geçimlerini sağlayacak kamusal burs verir; çalışmak zorunda kalan öğrencilerin eğitimlerini sürdürebilmeleri için gelir güvencesi sağlar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Mesleki eğitim, çocuk emeğinin üretimde kullanılmasının aracı olamaz. Eğitim, staj ve çıraklık adı altında çocukların ve öğrencilerin ucuz iş gücü olarak çalıştırılması yasaktır. Her çalışan, ücretli eğitim izni ve işveren ile kamu tarafından karşılanan mesleki eğitim ve yeniden eğitim hakkına sahiptir.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Herkes anadilinde eğitim hakkına sahiptir. Türkçenin öğretimi bütün okullarda zorunludur. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile anadilde eğitimin esasları kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.

> **Değişiklik:** Parasızlık yalnızca ilköğretimden bütün kademelere genişletildi. "Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrenciler" için burs, bütün yükseköğretim öğrencilerine kamusal burs olarak yeniden yazıldı. Mesleki eğitimin çocuk işçiliğine dönüşmesini yasaklayan ve çalışanlara eğitim hakkı tanıyan fıkra eklendi. 1982 metnindeki "Türkçeden başka hiçbir dil … ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" hükmü **kaldırıldı**, yerine anadilde eğitim hakkı yazıldı. *(Emek Anayasası: md. 11, 58, 60; 1936 SSCB Anayasası md. 121.)*

III. Kamu yararı

A. Kıyılardan yararlanma

Madde 43 [Aynen] – Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Toprak mülkiyeti

Madde 44 [Aynen] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

Madde 45 [Değişik] – Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

Tarım işçileri, mevsimlik ve gezici tarım işçileri, iş kanunlarının ve bu Anayasanın bütün güvencelerinden diğer çalışanlarla eşit olarak yararlanır. Devlet, tarım işçilerinin insanca barınma, ulaşım, sağlık ve çocuklarının eğitimi için gerekli koşulları sağlar; aracılar eliyle ücret kesintisi ve çocukların tarım işlerinde çalıştırılması yasaktır.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. Tarım, iş cinayetlerinin en yoğun yaşandığı ve güvencenin en zayıf olduğu iş kollarından biridir. *(Emek Anayasası: md. 2, 11, 57.)*

D. Kamulaştırma

Madde 46 [Aynen] – *(1982 metni, 2001 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)*

E. Devletleştirme, özelleştirme ve toplumsal mülkiyet

Madde 47 [Değişik] – Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

Enerji, su, maden ve doğal kaynaklar, ulaşım altyapısı, iletişim ağları, temel sağlık hizmetleri ve temel veri altyapıları toplumun ortak mülkiyetindedir; bunların işletilmesinde çalışanların ve hizmetten yararlanan toplumun yönetim ve denetim hakkı vardır. Bu alanlardaki işletme ve varlıklar özelleştirilemez.

Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan, **üçüncü fıkra kapsamı dışında kalan** işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir. **Özelleştirme, çalışanların kazanılmış haklarını, iş güvencesini ve sendikal haklarını ortadan kaldıramaz.**

Kar amacıyla kapatılan, taşınan ya da terk edilen iş yerlerinde çalışanlar, üretimi kendi yönetimlerinde sürdürme hakkına sahiptir; Devlet bu işletmelerin yaşaması için gerekli desteği sağlar.

> **Değişiklik:** Kenar başlığına "toplumsal mülkiyet" eklendi. Stratejik sektörlerin toplumsal mülkiyetini ve özelleştirilemezliğini düzenleyen fıkra eklendi. 1999'da eklenen ve kamu hizmetlerinin özel hukuk sözleşmeleriyle devrine izin veren son fıkra **kaldırıldı**. Kapatılan iş yerlerinin işçilere geçmesi hükmü eklendi. *(Emek Anayasası: md. 72, 73.)*

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

Madde 48 [Değişik] – Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Sözleşme hürriyeti, çalışanın bu Anayasada ve kanunlarda tanınan haklarından vazgeçmesi sonucunu doğuracak biçimde kullanılamaz; bu yöndeki sözleşme hükümleri baştan geçersizdir. Bir kişinin işini algoritma, uygulama ya da aracı şirket düzenliyorsa, aksi kanıtlanana kadar işçi olduğu kabul edilir; kanıt yükü işverendedir. Gelirinin büyük bölümünü tek ya da birkaç müşteriden elde eden bağımlı serbest çalışanlar, örgütlenme ve toplu pazarlık hakkına sahiptir.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. Sözleşme serbestisinin emekçi aleyhine kullanılmasını, "esnaf kurye" ve sahte serbest çalışma modellerini sınırlar. *(Emek Anayasası: md. 2, 48, 50.)*

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı

Madde 49 [Değişik] – Çalışma, herkesin hakkıdır.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, **tam istihdamı sağlamak ve iş bulamayan herkese insanca yaşamaya yeten bir gelir güvencesi vermekle** yükümlüdür.

Çalışma hakkı, çalışma ödevine ya da iş disiplini zorunluluğuna dönüştürülemez; işsizlik cezalandırılamaz ve kimse işini serbestçe bırakma hakkından yoksun bırakılamaz.

Teknolojik dönüşüm, otomasyon ve yapay zeka uygulamaları iş yerine getirilmeden önce çalışanlar ve sendikaları bilgilendirilir ve karar sürecine katılır. Bu dönüşümler nedeniyle işini kaybeden çalışan, ücret kaybı olmadan yeniden eğitilir ve istihdam edilir.

> **Değişiklik:** Kenar başlığı "Çalışma hakkı ve ödevi" iken "Çalışma hakkı" oldu; "ödev" ifadesi **kaldırıldı**. Devletin "çalışma barışını sağlamak" görevi, grev ve örgütlenme haklarını kısıtlamanın gerekçesi olarak kullanıldığı için **kaldırıldı**; yerine tam istihdam ve gelir güvencesi yükümlülüğü yazıldı. Teknolojik dönüşüme ilişkin fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 6, 33, 47; 1936 SSCB Anayasası md. 118.)*

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

Madde 50 [Değişik] – Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

On sekiz yaşından küçüklerin ücretli çalıştırılması yasaktır. Hamile ve emziren kadınlar, engelli çalışanlar ve yaşlı çalışanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar; bu koruma, işe alınmada ve işte ayrımcılığın gerekçesi yapılamaz.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Haftalık çalışma süresi otuz beş saati, günlük çalışma süresi yedi saati geçemez; bu süreler verimlilik arttıkça kanunla ücret kaybı olmaksızın kısaltılır. Fazla çalışma istisnadır, çalışanın rızasına bağlıdır ve yüzde yüz zamlı ödenir. Ağır ve tehlikeli işlerde fazla çalışma yaptırılamaz.

Her çalışan, haftada kesintisiz iki gün dinlenme, ücretli bayram ve genel tatil ve en az dört haftalık ücretli yıllık izin hakkına sahiptir. Çalışanlar, çalışma saatleri dışında işle ilgili iletişimden uzak kalma hakkına sahiptir.

> **Değişiklik:** 1982 metnindeki "Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar ... özel olarak korunurlar" ifadesi, kadınları ve engellileri koruma nesnesi olarak gören dili nedeniyle yeniden yazıldı; çocuk işçiliği yasağı eklendi. Çalışma süresinin sınırı, dinlenme ve ulaşılamama hakkı anayasaya yazıldı. *(Emek Anayasası: md. 11, 26–29; 1936 SSCB Anayasası md. 119.)*

B/A. İş sağlığı ve güvenliği

Madde 50/A [Yeni] – Herkes, sağlığını ve yaşamını tehlikeye atmayan koşullarda çalışma hakkına sahiptir. İş sağlığı ve güvenliği önlemleri maliyet kalemi değil, üretimin ön koşuludur.

Tehlike kaynağında yok edilir; önlemlerin sırası, tehlikenin ortadan kaldırılması, daha az tehlikeli olanla değiştirilmesi, mühendislik önlemleriyle çalışandan ayrılması ve iş organizasyonu önlemleri biçimindedir; kişisel koruyucu donanım son çaredir. Maliyet, üretim kaybı ya da teslim takvimi, bir güvenlik önleminin alınmaması için gerekçe olamaz.

Bakım ve revizyon süreleri üretim planına göre değil, güvenlik ihtiyacına göre belirlenir. Bakım ile üretim aynı alanda aynı anda yürütülemez; zorunlu hallerde ancak çalışan temsilcilerinin onayıyla yapılabilir.

Yaşamını ya da sağlığını yakın ve ciddi bir tehlike altında gören her çalışan, ücret kaybına uğramadan ve yaptırımla karşılaşmadan çalışmayı durdurma hakkına sahiptir. Çalışanların gizli oyla seçtiği iş sağlığı ve güvenliği temsilcileri, tehlike giderilene kadar üretimi bağlayıcı biçimde durdurabilir.

İş güvenliği uzmanları ve iş yeri hekimleri işverenden bağımsızdır; işverenlerden toplanan bir fonla finanse edilen ve çalışan örgütlerinin yönetiminde yer aldığı kamusal bir yapı tarafından atanır ve ücretlendirilirler. Tehlike gerekçesiyle verdikleri durdurma kararları bağlayıcıdır.

Ağır ve tehlikeli işlerde alt işveren çalıştırılamaz. Risk değerlendirmeleri, bakım ve denetim kayıtları çalışanlara ve kamuya açıktır. Tehlikeyi bildiren çalışan yaptırıma uğratılamaz.

Ölümle ya da ağır yaralanmayla sonuçlanan bir olaydan sonra, ilgili tesisteki üretim bağımsız bir güvenlik denetimi tamamlanana kadar durdurulur; bu sürede ücretler ödenir. Soruşturma, üretim ve bakım kararlarını verenlerden başlar.

Meslek hastalıklarının tespiti işverenden ve sigorta kurumundan bağımsız kurullarca yapılır; hastalık ile iş arasındaki bağın yokluğunu kanıtlama yükü işverendedir. Sanayi havzalarında yanık, travma ve meslek hastalıkları birimlerini içeren kamusal işçi sağlığı merkezleri kurulur.

Ruhsat, izin ve denetim görevini yerine getirmeyen kamu görevlileri, bu ihmal sonucu meydana gelen ölümlerden işverenle birlikte sorumludur.

> **Gerekçe:** 1982 Anayasası'nda iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin tek hüküm, 50 nci maddenin "kimse gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz" cümlesidir. Her yıl binlerce işçinin çalışırken yaşamını yitirdiği bir ülkede bu sessizlik kabul edilemez. *(Emek Anayasası: md. 7–20.)*

C. Sendika kurma hakkı

Madde 51 [Değişik] – Çalışanlar, **kamu görevlileri dahil**, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz. **İşverenler de kendi örgütlerini kurabilir.**

Sendika üyeliği için noter, elektronik sistem ya da işverene bildirim şartı aranamaz; üyelik doğrudan sendikaya yapılır.

Sendika kurma hakkı, ancak suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla ve hakim kararıyla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Sendikalar tüzüklerini, iç işleyişlerini ve eylem biçimlerini kendileri belirler. Sendikalar Devletten, işverenlerden ve siyasi partilerden bağımsızdır; hiçbir Devlet organı ya da siyasi parti sendikaların iç işlerine karışamaz ve onlar üzerinde yönetici rol iddia edemez.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

> **Değişiklik:** Sendika hakkının "milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık ve genel ahlak" gibi geniş sebeplerle sınırlanmasına izin veren fıkra **kaldırıldı**; sınırlama suç önleme amacına ve hakim kararına bağlandı. Kamu görevlilerinin haklarının "gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla" daraltılmasına izin veren fıkra **kaldırıldı**. E-devlet ve noter şartı yasaklandı. Sendikal bağımsızlık güvenceye alındı. *(Emek Anayasası: md. 35, 37; 1936 SSCB Anayasası md. 126'nın eleştirisi.)*

D. Sendikal faaliyet ve sendikal güvenceler

Madde 52 [Yeni] – Sendika üyeliği ve sendikal faaliyet, işe alınmada, işin sürdürülmesinde ve sona erdirilmesinde hiçbir ayrımın ya da yaptırımın gerekçesi yapılamaz. Sendikal nedenle işten çıkarılan çalışan, bütün haklarıyla derhal işine iade edilir.

İş yeri temsilcileri ve sendika yöneticileri, görev süreleri boyunca ve sonrasında kanunda belirlenen süre içinde işten çıkarılamaz.

Sendikal faaliyet için iş yerine erişim, toplantı, iş yerinin iletişim araçlarını kullanma ve ilan hakkı güvence altındadır. Sendikal faaliyeti engelleyen ve çalışanları sendikadan istifaya zorlayan işverenler hakkında ceza yaptırımı uygulanır.

> **Gerekçe:** 1982 Anayasası'nın 52 nci maddesi, sendikaların siyasetle ilişkisini yasaklayan haliyle 1995'te yürürlükten kaldırılmıştı. Boşalan madde numarası, sendikal güvencelere ayrıldı. *(Emek Anayasası: md. 40.)*

VI. Toplu sözleşme, grev hakkı ve lokavt yasağı

A. Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı

Madde 53 [Değişik] – İşçiler **ve kamu görevlileri**, ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler.

Toplu sözleşme yapmak için iş kolu barajı ya da iş yeri veya işletme çoğunluk şartı aranamaz. Bir iş yerinde örgütlü her sendika, üyeleri adına toplu pazarlık yapma hakkına sahiptir; birden çok sendika varsa ortak pazarlık heyeti kurulur.

Toplu sözleşme hükümleri emeklilere de yansıtılır. Toplu sözleşme uyuşmazlıklarında zorunlu tahkim uygulanamaz; taraflar ancak birlikte ve gönüllü olarak tahkime başvurabilir.

Toplu iş sözleşmesinin ve toplu sözleşmenin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

> **Değişiklik:** Kamu görevlileri için ayrı ve sınırlı bir rejim kuran fıkralar birleştirildi. Kamu görevlilerinin uyuşmazlıklarının Kamu Görevlileri Hakem Kurulunca "kesin" olarak çözülmesini öngören fıkra **kaldırıldı**. Baraj ve çoğunluk şartı yasaklandı. *(Emek Anayasası: md. 36, 37.)*

B. Grev hakkı ve lokavt yasağı

Madde 54 [Değişik] – Grev, çalışanların temel hakkıdır ve yalnızca toplu sözleşme uyuşmazlığıyla sınırlı değildir. Dayanışma grevi, genel grev, siyasi grev, iş yavaşlatma ve iş yeri işgali barışçıl direniş biçimleri olarak hak kapsamındadır. Grev hakkı işletmenin mülkiyet biçiminden bağımsızdır; kamu görevlileri de grev hakkına sahiptir.

Grev, hiçbir gerekçeyle ertelenemez ve yasaklanamaz. Milli güvenlik, genel sağlık, ekonomik istikrar ya da kamu düzeni gerekçesiyle grev ertelenemez ve yasaklanamaz.

Yaşamsal hizmetlerde grev süresince sağlanacak en az hizmetin kapsamı, grevdeki çalışanların örgütleri tarafından belirlenir.

Lokavt yasaktır. Grev süresince greve katılan çalışanların yerine başka çalışan, alt işveren ya da otomasyon sistemi çalıştırılamaz; işin başka iş yerlerine kaydırılması yasaktır.

Grev hakkının kullanılmasının usul ve esasları, **bu maddedeki güvencelere aykırı olmamak üzere** kanunla düzenlenir.

> **Değişiklik:** Madde baştan yazıldı. 1982 metnindeki şu hükümler **kaldırıldı**: grev hakkını toplu iş sözleşmesi uyuşmazlığına bağlayan ilk fıkra; lokavtı grevle eşit bir hak olarak tanıyan ibare; grevin "toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde" kullanılamayacağı hükmü; grev ve lokavtın "yasaklanabileceği veya ertelenebileceği hallerin" kanunla düzenleneceği hükmü; yasaklanan ve ertelenen grevlerde uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulunca "kesin" olarak çözülmesi hükmü ve "greve katılmayanların iş yerinde çalışmaları engellenemez" fıkrası. Son yirmi yılda yirmiden fazla grev bu hükümlere dayanılarak ertelenmiştir. *(Emek Anayasası: md. 38, 39; ESKHS md. 8.)*

VII. Ücrette adalet sağlanması

Madde 55 [Değişik] – Ücret emeğin karşılığıdır.

Her çalışan, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin beslenme, barınma, sağlık, eğitim, ulaşım, kültür ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan, insanca yaşamaya yeten bir ücrete hak sahibidir.

Asgari ücret, bağımsız kurumlarca ve çalışan örgütlerinin denetiminde hesaplanan aile geçim maliyetinin altında belirlenemez. Asgari ücretin belirlenmesinde Devlet ve işveren temsilcileri çalışanlar aleyhine çoğunluk oluşturamaz; görüşmeler kamuya açıktır. Asgari ücret vergi ve kesinti dışıdır ve enflasyona karşı yılda en az iki kez yükseltilir.

Aynı ya da eşdeğer işi yapan çalışanlar arasında cinsiyet, köken, uyruk, yaş, sözleşme türü ya da istihdam aracısı nedeniyle ücret farkı yaratılamaz.

Ücret zamanında ve eksiksiz ödenir. İşverenin iflası ya da ödeme güçlüğü halinde ücret alacakları kamu güvencesindeki bir fondan derhal karşılanır ve bütün alacakların önünde gelir. Verimlilik artışı, ücret artışı ve çalışma süresinin kısalması biçiminde çalışanlara yansıtılır.

> **Değişiklik:** 1982 metnindeki "Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur" hükmü **kaldırıldı**. Devletin "adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır" biçimindeki belirsiz yükümlülüğü yerine, ölçütü belirli bir ücret hakkı yazıldı. *(Emek Anayasası: md. 21–25; İHEB md. 23/2–3.)*

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

Madde 56 [Değişik] – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. **Sanayi tesislerinin çevreye ve çalışanlara verdiği zararın bedeli işletmelere yüklenir.**

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Sağlık hizmeti piyasaya bırakılamaz. Herkes, her kademede parasız ve nitelikli sağlık hizmetine erişim hakkına sahiptir; katkı payı, fark ücreti ve benzeri ödemeler alınamaz. Devlet bu görevini kamusal sağlık kuruluşları eliyle yerine getirir.

> **Değişiklik:** 1982 metnindeki "insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak" ibaresi ile Devletin görevini "kamu ve özel kesimlerdeki sağlık kurumlarından yararlanarak" yerine getireceği ve genel sağlık sigortasının "kurulabileceği" yönündeki hükümler **kaldırıldı**; yerine parasız ve kamusal sağlık hakkı yazıldı. *(Emek Anayasası: md. 59; 1936 SSCB Anayasası md. 120.)*

B. Konut hakkı

Madde 57 [Değişik] – Herkes, sağlıklı, güvenli ve depreme dayanıklı bir konutta yaşama hakkına sahiptir. Barınma rant aracı değildir.

Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, **kamusal ve kooperatif konut üretimini destekler; kira artışlarını gelirle sınırlar; boş konutların ve kamu arazilerinin barınma ihtiyacı için kullanılmasını sağlar.**

> **Değişiklik:** Konut, Devletin tedbir alacağı bir alan olmaktan çıkarılıp bir hak olarak yazıldı. *(Emek Anayasası: md. 61.)*

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

Madde 58 [Değişik] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuş, sona aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

Genç çalışanlar, deneyim, staj ya da fırsat adı altında düşük ücretle ya da ücretsiz çalıştırılamaz. Devlet, gençlerin ilk işe girişini ücretli ve güvenceli bir eğitim süreciyle destekler.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 67.)*

B. Sporun geliştirilmesi ve tahkim

Madde 59 [Aynen] – *(1982 metni, 2011 değişikliğiyle birlikte olduğu gibi korunmuştur.)*

X. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

Madde 60 [Değişik] – Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

Sosyal güvenlik, herkesi kapsayan, kamusal ve dayanışma esaslı tek bir sistemdir. Özel emeklilik ve sigorta şirketlerine zorunlu aktarım yapılamaz. Sosyal güvenlik fonları çalışan örgütlerinin denetimindedir ve başka amaçla kullanılamaz.

Emekli aylığı asgari ücretin altına düşemez ve çalışanların ücret artışlarıyla birlikte artar. Birden çok işte ya da platformda çalışanların primleri birleştirilir; kıdem, izin ve eğitim hakları kişiye bağlıdır ve işten işe taşınır. Kıdem tazminatı tavanla sınırlanamaz ve bir fona devredilerek işverenin sorumluluğundan çıkarılamaz. İşini kaybeden her çalışan, yeni bir iş bulana kadar insanca yaşamaya yeten bir işsizlik gelirine hak sahibidir.

> **Değişiklik:** Son iki fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 29, 34, 55, 63.)*

B. Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler

Madde 61 [Değişik] – Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, **engellilerin** korunmalarını ve toplum hayatına **eşit katılımlarını** sağlayıcı tedbirleri alır. **Engelli bireylerin çalışma yaşamına katılımı için gerekli her türlü uyarlama işverence ve kamu tarafından sağlanır; erişilebilirlik bir haktır.**

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

İş kazası ve meslek hastalığı sonucu çalışma gücünü yitirenler ile iş cinayetinde yaşamını yitirenlerin aileleri, Devletçe özel olarak korunur.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

> **Değişiklik:** "Sakatlar" ifadesi "engelliler", "intibak" ifadesi "eşit katılım" olarak güncellendi; çalışma yaşamında erişilebilirlik ve iş cinayeti mağdurlarının ailelerinin korunması eklendi. *(Emek Anayasası: md. 68.)*

C. Yabancı ülkelerde çalışan vatandaşlar ve göçmen emekçiler

Madde 62 [Değişik] – Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

Devlet, Türkiye'de çalışan göçmen emekçilerin çalışma, sosyal güvenlik, sağlık, barınma ve çocuklarının eğitimi haklarını vatandaşlarla eşit biçimde güvenceye alır; göçmen emeğinin ucuz iş gücü olarak kullanılmasını ve çalışanlar arasında köken üzerinden rekabet yaratılmasını önler.

Yurt dışındaki şirket ve platformlar için Türkiye'den uzaktan çalışanlar, bu Anayasanın ve iş kanunlarının güvencelerinden yararlanır.

> **Değişiklik:** İkinci ve üçüncü fıkralar eklendi. *(Emek Anayasası: md. 52, 66.)*

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

Madde 63 [Aynen] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

XII. Sanatın, sanatçının ve yaratıcı emeğin korunması

Madde 64 [Değişik] – Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

Yazarlar, çevirmenler, gazeteciler, müzisyenler, oyuncular, tasarımcılar ve dijital içerik üreticileri emekçidir ve sosyal güvenceden ve örgütlenme hakkından yararlanır. Yaratıcı emeğin ürünleri yapay zeka sistemlerinin eğitiminde ancak bilgilendirilmiş rıza ve adil pay karşılığında kullanılabilir; bir kişinin sesinin, yüzünün ya da üslubunun dijital kopyası onun izni olmadan üretilemez.

> **Değişiklik:** Kenar başlığına "yaratıcı emek" eklendi; ikinci fıkra eklendi. *(Emek Anayasası: md. 54.)*

XIII. Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin niteliği

Madde 65 [Değişik] – Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu görevler, mali kaynakların yetersizliği gerekçesiyle ertelenemez ve daraltılamaz; Devlet, bu görevler için gerekli kaynağı artan oranlı vergilendirme ve kamusal gelirlerle sağlar.

> **Değişiklik:** 1982 metnindeki (2001 değişikliğiyle) "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmü **kaldırıldı**. Bu tek cümle, Üçüncü Bölümün bütün sosyal haklarını bütçenin takdirine bağlıyordu; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22 nci maddesindeki "kaynaklar ölçüsünde" kaydının Türkiye'deki karşılığıydı. Kenar başlığı "sınırları" iken "niteliği" oldu. *(Emek Anayasası: md. 3.)*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

Madde 66 [Aynen] – *(Türk vatandaşlığı: 1982 metni olduğu gibi korunmuştur.)*

Madde 67 [Değişik] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuş, sona aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

Türkiye'de en az beş yıldır yaşayan ve çalışan yabancılar, kanunda gösterilen şartlarla mahalli idareler seçimlerinde seçme hakkına sahiptir.

> **Değişiklik:** Son fıkra eklendi. Göçmen emekçinin yaşadığı ve çalıştığı kentin yönetiminde söz sahibi olmasını sağlar. *(Emek Anayasası: md. 66; 1918 RSFSC Anayasası md. 20.)*

Madde 68 [Değişik] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuş, beşinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.)*

Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, Silahlı Kuvvetler ve kolluk mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrenciler siyasi partilere üye olamazlar. Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere üyeliği, görevlerinin tarafsızlığını korumak kaydıyla kanunla düzenlenir.

> **Değişiklik:** 1982 metni, memurlar ve "işçi niteliği taşımayan" bütün kamu görevlilerinin parti üyeliğini toptan yasaklar. Revizyon, bu yasağı yargı, ordu ve kolluk gibi tarafsızlığın zorunlu olduğu görevlerle sınırlar; öğretmen, hemşire, mühendis gibi kamu emekçilerinin siyasi haklarını genişletir. *(Emek Anayasası: md. 3, 37.)*

Madde 69–74 [Aynen] – *(Siyasi partilerin uyacakları esaslar, kamu hizmetlerine girme hakkı, mal bildirimi, vatan hizmeti, vergi ödevi ve dilekçe hakkına ilişkin hükümler olduğu gibi korunmuştur; 73 üncü madde aşağıdaki fıkrayla değiştirilmiştir.)*

Madde 73 [Değişik] – Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergiler artan oranlıdır. İnsanca yaşam düzeyine kadar olan emek gelirleri vergiden muaftır. Servet, miras, sermaye ve rant gelirleri, emek gelirlerinden daha düşük oranda vergilendirilemez. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı kanunla sınırlanır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.

> **Değişiklik:** Üçüncü fıkra eklendi. Sosyal hakların finansmanını, md. 65'te kaldırılan "kaynak" kaydının yerine geçecek biçimde adil vergilendirmeye bağlar. *(Emek Anayasası: md. 21, 25.)*

ÜÇÜNCÜ KISIM VE SONRASI — EMEĞİ DOĞRUDAN İLGİLENDİREN MADDELER

Bu kısımda, Cumhuriyetin temel organlarına, idareye ve ekonomik hükümlere ilişkin maddelerden yalnızca emeği doğrudan ilgilendirenler ele alınmıştır. Burada anılmayan maddeler bu taslakta olduğu gibi bırakılmıştır.

Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma

Madde 90 [Değişik] – *(1982 metninin ilk dört fıkrası olduğu gibi korunmuş, son fıkra aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.)*

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır. **Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleri, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı, bu fıkra bakımından temel hak ve özgürlüklere ilişkin antlaşmalardandır. Uluslararası ticaret, yatırım ve tahkim antlaşmaları, çalışanların bu Anayasada tanınan haklarını daraltamaz.**

> **Değişiklik:** 2004'te eklenen "milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" kuralının, ILO sözleşmelerini ve sosyal hak sözleşmelerini de açıkça kapsadığı belirtildi; ticaret ve yatırım antlaşmalarının emek haklarını aşındırması yasaklandı. *(Emek Anayasası: md. 79.)*

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri

Madde 104 [Değişik] – *(2017 metni olduğu gibi korunmuş, on yedinci fıkrasının ikinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.)*

Anayasanın ikinci kısmının birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez.

> **Değişiklik:** 2017 metni, temel haklar, kişi hakları ve siyasi hakların kararname ile düzenlenmesini yasaklar; ama **sosyal ve ekonomik hakları** (çalışma, ücret, sendika, toplu sözleşme, grev, sosyal güvenlik, sağlık) bu yasağın dışında bırakır. Revizyon, emek haklarını da yürütmenin kararname yetkisinin dışına çıkarır. *(Emek Anayasası: md. 75.)*

Olağanüstü hal

Madde 119 [Değişik] – *(2017 metni olduğu gibi korunmuş, aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır.)*

Birinci fıkradaki olağanüstü hal ilanı sebepleri arasından "ağır ekonomik bunalım" ibaresi çıkarılmıştır.

Sona aşağıdaki fıkra eklenmiştir: Olağanüstü hal süresince çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle; sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkı, ücretin korunması, iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliği ve sosyal güvenlik hakkı düzenlenemez, sınırlanamaz ve durdurulamaz; kamu görevlileri kararnameyle görevden çıkarılamaz. Olağanüstü hal kararnameleri yalnızca olağanüstü halin süresiyle sınırlı olarak uygulanır ve bu sürenin sonunda kendiliğinden yürürlükten kalkar.

> **Değişiklik:** Ekonomik bunalım, olağanüstü hal ilanının ve emek haklarının askıya alınmasının gerekçesi olmaktan çıkarıldı. Olağanüstü hal kararnamelerinin emek haklarına dokunması ve kalıcı düzenlemelere dönüşmesi yasaklandı. *(Emek Anayasası: md. 76.)*

Kamu hizmeti görevlileri

Madde 128 [Değişik] – Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür. **Bu görevler alt işveren, geçici işçi ya da güvencesiz sözleşmeli istihdam yoluyla yürütülemez.**

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. Ancak, mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır.

Kamu hizmetine alınmada ve görevde yükselmede, sözlü sınav, mülakat ya da güvenlik soruşturması siyasi görüş, sendika üyeliği ya da inanç bakımından ayrımcılığın aracı olarak kullanılamaz.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

> **Değişiklik:** Kamuda taşeron ve güvencesiz istihdam yasağı ile kamu hizmetine alınmada ayrımcılık yasağı eklendi. *(Emek Anayasası: md. 30, 31, 37.)*

Görev ve sorumluluklar, disiplin kovuşturmasında güvence

Madde 129 [Değişik] – *(1982 metni, 2010 değişikliğiyle birlikte olduğu gibi korunmuş, üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

Sendika üyeliği, sendikal faaliyet, greve katılma ve iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin bildirim, disiplin cezasının ya da görev yeri değişikliğinin gerekçesi yapılamaz. Kamu görevinden çıkarma ancak savunma hakkı tanınarak ve yargı denetimine açık bir kararla yapılabilir.

> **Değişiklik:** Eklenen fıkra, eylem ve grev günlerine katılan kamu emekçilerine verilen disiplin cezalarını ve sürgünleri yasaklar. *(Emek Anayasası: md. 37, 40.)*

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Madde 135 [Değişik] – *(Birinci ve ikinci fıkralar olduğu gibi korunmuş, diğer fıkralar aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.)*

Meslek kuruluşları, meslek mensuplarının ve toplumun ortak çıkarlarına ilişkin her konuda, halk sağlığı, iş sağlığı ve güvenliği, çevre, kentleşme ve kamu yararı dahil, görüş açıklama, rapor yayımlama, dava açma ve kamuoyunu bilgilendirme hakkına sahiptir; bu faaliyetler "amaç dışı faaliyet" sayılamaz.

Bu meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde siyasi partiler aday gösteremezler.

Bu meslek kuruluşlarının organları, ancak suç işlenmesi halinde ve mahkeme kararıyla görevden alınabilir. Devletin bu kuruluşlar üzerindeki denetimi, mali denetimle sınırlıdır ve kuruluşların özerkliğini zedeleyemez.

> **Değişiklik:** 1995 metnindeki "kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar" hükmü ve "amaçları dışında faaliyet gösteren" kuruluşların organlarının görevine son verilmesine ilişkin hüküm **kaldırıldı**. Bu hükümler, iş cinayetleri, salgın ve depremler üzerine bilimsel görüş açıklayan hekim, mühendis ve mimar örgütlerine karşı kullanılmıştır. *(Emek Anayasası: md. 17, 18, 35.)*

Planlama ve Ekonomik ve Sosyal Konsey

Madde 166 [Değişik] – *(1982 metni, 2010 ve 2017 değişiklikleriyle birlikte olduğu gibi korunmuş, aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.)*

Kalkınma planları; tam istihdam, gelir dağılımında adalet, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi, iş sağlığı ve güvenliği ve verimlilik artışının çalışanlara yansıtılması hedeflerine dayanır ve çalışan örgütlerinin katılımıyla hazırlanır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'de işçi ve kamu görevlisi sendikalarının temsilcileri, işveren ve Devlet temsilcilerinin toplamından az olamaz. Konsey düzenli olarak toplanır; çalışma yaşamını ilgilendiren kanun tekliflerinde Konsey'in görüşü alınmadan Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşme yapılamaz.

> **Değişiklik:** 2001'de kurulan ve 2010'da anayasal kuruma dönüştürülen Ekonomik ve Sosyal Konsey yıllardır toplanmamakta, toplandığında da hükumetin ve işverenin çoğunlukta olduğu bir yapı olarak işlemektedir. Revizyon, Konsey'de emek temsilini güçlendirir ve görüş almayı zorunlu kılar. *(Emek Anayasası: md. 22, 25, 70.)*

Piyasaların denetimi

Madde 167 [Değişik] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuş, aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

Devlet, dijital platformlar ve veri altyapıları üzerinde kurulan tekelleşmeyi önler. Kamusal kaynakla üretilen bilgi, yazılım ve veri herkesin ortak malıdır; toplumun ortak bilgisi üzerinde tekel kurulamaz.

> **Değişiklik:** Tekelleşmeyi önleme görevi dijital çağa uyarlandı. *(Emek Anayasası: md. 49.)*

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Madde 168 [Değişik] – Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. **Devlet bu hakkını ancak kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, belli bir süre için, iş sağlığı ve güvenliği, çevre ve çalışan hakları bakımından bağlayıcı şartlarla gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Bu şartlara aykırılık ya da önlenebilir bir iş cinayeti halinde devir kendiliğinden sona erer.** Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılacağı, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

Maden ve enerji işletmelerinde alt işveren çalıştırılamaz; üretim kotası ya da ruhsat süresi, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin önüne geçemez.

> **Değişiklik:** Devrin şartlara bağlanması, iş cinayetinde ruhsatın kendiliğinden sona ermesi ve madenlerde taşeron yasağı eklendi. Maden facialarının ortak dersidir. *(Emek Anayasası: md. 15, 73.)*

Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

Madde 171 [Değişik] – *(1982 metni olduğu gibi korunmuş, aşağıdaki fıkra eklenmiştir.)*

İşçi kooperatifleri, üretici ve tüketici kooperatifleri ile müşterek esasıyla işleyen yapılar vergi, kredi ve kamu alımlarında önceliklidir. Kapatılan iş yerlerini devralan çalışan kooperatiflerine Devlet destek sağlar.

> **Değişiklik:** *(Emek Anayasası: md. 72, 74.)*

GEÇİCİ MADDELER [Yeni]

Geçici Madde A – Bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte ertelenmiş ya da yasaklanmış bulunan bütün grevlerde, çalışanların grev hakkı kendiliğinden yeniden doğar. Yüksek Hakem Kurulu ve Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kaldırılır; önlerindeki uyuşmazlıklar taraflara iade edilir.

Geçici Madde B – Sendikal nedenle işten çıkarılmış olanlar, başvurmaları halinde bütün haklarıyla işlerine iade edilir. Olağanüstü hal döneminde kararnamelerle kamu görevinden çıkarılanların, sendikal faaliyetlerinin bu çıkarmada etkisi bulunup bulunmadığı, bağımsız bir kurul tarafından savunma hakkı tanınarak ve yargı denetimine açık biçimde yeniden incelenir.

Geçici Madde C – Kamu kurum ve kuruluşlarında alt işveren, geçici işçi ve güvencesiz sözleşmeli statüde çalışanlar, bu Anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde kadroya alınır.

Geçici Madde D – Geçmiş iş cinayetlerini araştırmak, sorumluluk zincirini ortaya çıkarmak ve ailelerin hakikate ve adalete erişimini sağlamak amacıyla, emek ve meslek örgütlerinin ve ailelerin katıldığı bağımsız bir Hakikat ve Adalet Komisyonu kurulur.

Geçici Madde E – Bu Anayasaya aykırı kanun hükümleri, Anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde uyumlu hale getirilir. Bu süre içinde de Anayasanın emek haklarına ilişkin hükümleri doğrudan uygulanır. Uyum sağlanması gereken başlıca kanunlar şunlardır: 4857 sayılı İş Kanunu, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.

KAPANIŞ: BU TASLAK NE İŞE YARAR?

Bu taslak, Türkiye'de yıllardır süren yeni anayasa tartışmasına emek cephesinden somut bir metinle katılmak için hazırlandı. 12 Eylül'ün en sadakatle korunan mirası emek rejimidir; hangi taraftan gelirse gelsin, yeni bir anayasanın sınavı burada verilecektir.

Taslağın her maddesi ayrı ayrı da kullanılabilir. Bir sendika yalnızca 54 üncü maddeyi, bir meslek örgütü yalnızca 50/A ve 135 inci maddeleri, bir öğrenci örgütü yalnızca 42 nci maddeyi kendi kampanyasının metni yapabilir. Önemli olan, anayasa tartışmasının çalışanların hiç sorulmadığı masalarda değil, iş yerlerinde, sendikalarda ve meydanlarda yapılmasıdır.

Taslağı birlikte geliştirelim: eksik bulduğunuz, yanlış kurulduğunu düşündüğünüz her madde için önerilerinizi bekliyoruz.

KAYNAKLAR VE YAYIN NOTU

- 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Resmi Gazete, 9 Kasım 1982, sayı 17863 mükerrer) ve değişiklik kanunları: 4121 (1995), 4709 (2001), 5170 (2004), 5982 (2010), 6771 (2017)
- Emek Anayasası — tam metin *(bağlantı yayın sırasında güncellenecek)*
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966); ILO 87, 98, 155, 187 ve 190 sayılı sözleşmeler
- Bilgi Müşterekleri, "12 Eylül: Bir Sınıf Darbesinin Tarihi, Bilançosu ve Bugünü"

Yayın notu: 1982 metnine ilişkin alıntılar, 2010 değişikliklerini içeren konsolide metinden alınmış; 2017 değişiklikleri (yürütmenin Cumhurbaşkanına geçmesi, sıkıyönetimin kaldırılması, 104 ve 119 uncu maddelerin yeniden düzenlenmesi) bilgimize dayanarak işlenmiştir. Yayımlamadan önce bütün "[Aynen]" maddelerin ve değişiklik notlarındaki alıntıların mevzuat.gov.tr'deki güncel konsolide metinle karşılaştırılması önerilir. Kanun ve anayasa metinleri 5846 sayılı Kanunun 31 inci maddesi uyarınca serbestçe çoğaltılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası — Emek Yanlı Revizyon Taslağı Hazırlayan: Bilgi Müşterekleri Sürüm 1.0.4 — 9 Kasım 2026 Bu metin CC BY-SA 4.0 lisansıyla yayımlanmıştır.

Hangi metin olursa olsun, sınav emekte verilir.

“Hangi metin olursa olsun, sınav emekte verilir.”

Bu taslak, yürürlükteki 1982 Anayasası’nı alır ve onu madde madde emek yanlı bir anayasaya çevirir. Grevi erteleyen, lokavtı hak sayan, asgari ücreti “ülkenin ekonomik durumu”na, sosyal hakları “mali kaynakların yeterliliği”ne bağlayan hükümleri kaldırır; iş sağlığı ve güvenliği, sendikal güvenceler ve emeğin önceliği için yeni maddeler ekler. Her değişikliğin gerekçesini gösterir. Yeni anayasa tartışmasına emek cephesinden bir önerge listesidir.

bilgimusterekleri.org

Bu metin CC BY-SA 4.0 lisansıyla yayımlanmıştır.
Çoğaltın, değiştirin, uyarlayın, yayın;
kaynağı belirtin, aynı özgürlükle paylaşın.